JĀNIS STRADIŅŠ,
KĀRLIS ĒRIKS ARONS, JURIS SALAKS

MUZEJS, TĀ PAGĀTNE UN NĀKOTNE

Tradicionālajā sarunā piedalās Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents **Jānis Stradiņš** (S.), Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktors **Kārlis Ēriks Arons** (A.) un Rīgas Stradiņa Universitātes Medicīnas vēstures institūta direktors **Juris Salaks** (Sa.). Saruna notiek 2002. gada 10. janvārī.¹

A. Šoreiz runāsim par muzeju vispār un, protams, arī par Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju un profilēti līdzīgām kolekcijām Latvijā. Par to veidošanos, misiju, vajadzību un nākotni.

Tātad – muzejs, *mūseion* – mūzu templis, mītne. Termins no sengrieķu valodas un arī muzeju sākums Senajā Grieķijā – Atēnu Akropoles pinakotēka, gleznu galerija. Sākotnēji mākslas vērtības, dārgumi, raritātes uzkrājās un glabājās valdnieku pilīs un tempļos, vēlāk arī klosteros un katedrālēs. No šiem krājumiem, kurus savulaik sauca par muzeju fondu, izveidojās valstu nacionālie muzeji – Vatikāna muzejs, Britu muzejs, Luvra, Ermitāža un citi.

S. Muzeju tapšana un uzplaukums Eiropā sākās renesanses laikā jeb vēlajos viduslaikos, pāvestu lielās varenības laikā, kad arī valdnieki sāka veidot kolekcijas. Muzeji lielā mērā saistās arī ar absolūtisma tradīcijām. Tad valdniekus centās atdarināt zemāka ranga augstmaņi, arī tirgotāji un pilsētu patricieši Ziemeļvācijas, Baltijas reģiona pilsētās.

Ja runājam par Baltiju, konkrēti par Rīgu, tad jāsāk ar aptiekāru Martīni un Himzeļa kolekcijām. Tās sākotnēji bija dabaszinātniskas kolekcijas. Parasti šādās kolekcijās bija dažādas dabaszinātniskas raritātes, arī monētas un mākslas priekšmeti. Turklāt juku jukām. Šīs kolekcijas Rīgā nebija profilētas, arī slavenā Nikolaja Himzeļa kolekcija, kas 1773. gadā deva sākumu pirmajam muzejam Baltijā, Himzeļa muzejam, vēlāk Rīgas Doma muzejam. Būtībā viss jau sākās no viņa vec-

¹ J. Stradiņš, K. Ē. Arons. Such was our Time//*Acta Medico-Historica Rigensia*. – Rīga, 1994. – Vol. 2(21). – P. 325–344. J. Stradiņš, K. Ē. Arons, J. Salaks. Māksla, Medicīna, Muzejs//*Acta Medico-Historica Rigensia*. – Rīga, 1997. – Vol.3(22). – P. 299–327.

tēva. Himzeļa māte pēc jaunā doktora nāves vilcinājās nodot kolekciju pilsētai, jo uzskatīja, ka tas ir ģimenes īpašums, nevis Nikolaja Himzeļa paša vākums vien. Himzelis dzīvoja, kā mēs zinām, Rīgā, Jaunielā. Bet otra dzīvesvieta bija Stopiņu muiža, kur tagad atrodas Tuberkulozes slimnīca.

Diezgan ilgi notika Himzeļa kolekcijas nodošanas process pilsētai. Parasti saka, ka Himzeļa muzejs ir pamatā tagadējam Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejam. Taču tas nav viss! Himzeļa muzejs ir pamatā trim Rīgas muzejiem. Pirmkārt, tas ir Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, otrkārt, tas ir Rīgas Mākslas muzejs, būtībā tagad gan vairāk Ārzemju mākslas muzejs. Un trešais ir Latvijas Dabas muzejs, kur nonāca Himzeļa dabaszinātniskās kolekcijas.

Rīgas jubilejas gadā – 2001. gadā – Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā bija eksponēti gan priekšmeti, gan fotogrāfijas no dažādiem Rīgas muzejiem, daļēji arī no Vācijas, kuri sākotnēji piederējuši Doma muzejam. Bet tas arī nav Himzeļa muzejs vien. Tā ir tā Himzeļa muzeja daļa, kas būtībā kopā ar Rīgas *Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands* – Vēstures un senatnes pētītāju biedrību – izveidoja Doma muzeja pamatu. Te redzams pamācošs ceļš, kā no kolekcijas vai dažādām kolekcijām veidojas muzejs.

Muzejs ir tad, kad viss tiek labi sakārtots, sistematizēts, kad rodas zināma virsideja un tas kļūst pieejams publikai. Par to jau savā laikā interesanti rakstīja Rīgas Liceja skolotāji, Rīgas Domskolas skolotāji, kuri aprakstīja visas muzeja sākotnējās peripetijas un aicināja vispirms uz krāšanu un tikai tad uz muzejisko vērtību nodošanu publikas lietošanā.

To pašu droši vien varētu sacīt arī par Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju. Tas sāka veidoties ap 1930. gadu vispirms slimnīcā, kā anatomisko preparātu muzejs; otra strāva – dažādi eksponāti, kas bija savākti Eiropas ceļojumos, tad relikvijas. Tās sākumā bija profesora Paula Stradiņa mājās, vēlāk tika izstādītas II pilsētas slimnīcā. Muzejā ietilpa arī dažādas grāmatas un eksponāti, kas tika mērķtiecīgi veidoti – mulāžas un diorāmas. Tās netika vāktas, bet veidotas no jauna, lai ļautu izprast virsuzdevumu. Šajā gadījumā te nebija mantotu muzejisku priekšmetu. Kolekciju savāca viens cilvēks – Pauls Stradiņš. Un tagadējais valsts muzejs ir šās privātkolekcijas pārmantotājs.

Otrs jautājums, par ko vajadzētu runāt, ir muzeja organizatoriskās formas. Tātad privātkolekcija, katedras kolekcija, kuras saimnieks ir vai nu katedra vai fakultāte, vai universitāte. Paula Stradiņa muzeja gadījumā tas vēlāk vairākus gadus bija Latvijas Zinātņu akadēmijas paspārnē. Pēc tam muzejs atdalījās un uzsāka patstāvīgu dzīvi, kļuva par patstāvīgu tiesību subjektu.

Ar Himzeļa muzeju bija tā: sākumā ģimenes īpašums, ko nodod pilsētai, pēc tam to Rīgas biedrības – Senatnes pētītāju biedrība, Dabaspētnieku biedrība – sadalīja un nodeva Mākslas muzejam (vai sākumā bija pilsētas Mākslas kabinets) vai Doma muzejam, pēc tam tas no biedrību īpašuma atgriezās pilsētas īpašumā, bet vēlāk – valsts īpašumā.

Gaiļezera slimnīcas muzeja ekspozīcijas fragments

Rīgas 1. slimnīcas muzeja ekspozīcijas fragments

A. Valdnieku pilīs veidojās gleznu galerijas. Rīgā Melngalvju namā gadu ritumā veidojās sudraba priekšmetu kolekcija, katedrālēs krājās greznu kulta priekšmetu kolekcijas. Vai arī tas bija muzeju sākums?

S. Zināmā nozīmē tos varētu dēvēt par muzeju. Taču to sauc par *Schatzkammer* vai citādi. Muzejam, man šķiet, tomēr jāpiemīt publiskām funkcijām. Muzejs, es gribētu teikt, ir pilsoniskās sabiedrības atribūts. Valdnieku muzeji ir privātas kolekcijas, reprezentatīvas galerijas, bet runāt par tām kā par muzeju varētu tiklīdz, ciktāl tās kļūst pieejamas publikai. Vai par maksu, vai bez maksas. Luvra jau arī ir viens no muzeju prototipiem. Sākumā bija valdnieka personiskās relikvijas, mākslas darbi un dārgumi. Pēc tam tas kļuva par publisku muzeju.

Sa. Profesors pareizi pieminēja Luvru, kā tā tapa. Sākotnējais mērķis bija demonstrēt valsti, tās varenību. Parādīt Napoleonu.

S. Bet Luvra jau nesākās ar Napoleonu...

A. Muzeju dibināja revolucionārā valdība 1791. gadā, kad karaļa mākslas kolekcijām un lieliem nacionalizētiem krājumiem pamazām pievienoja Napoleona karagājienos iegūtās trofejas. Muzeja dārgumiem vajadzēja demonstrēt Francijas varenību.

S. Arī Vācijas un Anglijas muzejos ir nonākušas lielas vērtības no Ēģiptes un Grieķijas, kuras tagad neļautu izvest no šīm neatkarību ieguvušajām valstīm.

A. Vēl jau Šlīmaņa zelts, tā sauktais Pirama zelts no Trojas, atrodas Maskavā. Par to pasaule uzzināja gluži nesen. Jeļcins krājumu gatavojās atdot Berlīnei, tomēr Krievijas domes deputāti uzskata, ka šai kara trofējai jāpaliek Maskavā.

S. Es domāju, ka pašreiz pasaulē ir milzīgi daudz slepenu muzeju, pat kriminālu muzeju. Vērtības pazūd banku seifos un privātās glabātuvēs. Par šīm vērtībām neviens neko nekad neuzzina. Bet tās ir tapušas par muzeju.

Muzejam plašākā nozīmē ir jābūt vērtīgam krājumam ar virsuzdevumu, misiju. Un muzejam jābūt ar izglītojošu, demonstratīvu funkciju. Vai nu varu parādīt, vai arī demonstrēt bagātību. Bet tad nepieciešams noteikts muzeja sakārtojums. Tad – kas var būt muzeja īpašnieks, kas var būt muzeja veidotājs?

Sa. Lai minam Jēnas universitātes retumu kolekciju, ko 1700. gadā bija dibinājis hercogs Vilhelms Ernsts². To ievērojami pilnveidoja Jēnas universitātes filozofijas profesors Johans Ernsts Imanuels Valhs³. Pēc Valha nāves hercogs Kārlis Augusts 1799. gadā nopirka šo kolekciju un bibliotēku Jēnas augstskolai. To izvietoja hercoga Jēnas pilī un nosauca par Kārļa Augusta muzeju.

Hercogs nodeva naturāliju kabinetu rīdzinieka Lodera pārziņā. Viņš drīkstēja pēc

² Wilhelm Ernst (1662–1728), Veimāras hercogs.

³ Johann Ernst Immanuel Walch (1725–1778), mineralogs, paleontologs, filozofs, Jēnas universitātes profesors, galma padomnieks.

iepriekšējās pieteikšanas krājumu rādīt arī apmeklētājiem. Loders, un arī citi profesori, drīkstēja krājuma eksponātus demonstrēt studentiem. Droši vien Loders ir kādus hercoga muzeja eksponātus rādījis studentiem. Taču docēšanai viņam vajadzēja veidot savu privātu kolekciju.

S. Vēl viens jautājums, ko mēs varētu skart, tas ir jautājums par muzeja mūža ilgumu. Vai muzejs ir stabila vērtība, vai tas ir pārejošs. Es negribu runāt par to, ar ko muzejs atšķiras no izstādes, piemēram, Lattelekoma muzejs. Profesors Jāzeps Ločmelis ir daudz ko savācis un nodevis firmai. Cik ilgi pastāvēs Lattelekoma muzejs? Kamēr pastāvēs firma?

Sa. Ja to atbalstīs valsts ...

S. Valsts šajā gadījumā muzeju nez vai atbalstīs.

Sa. Valsts institūcijas pārdomā un izlemj, kurus muzejus atbalstīt. Valsts politika liek izvērst muzejus, kā tas ir, piemēram, Kanādā, Austrālijā. Tie tiek iestrādāti budžetā, arī valsts ienākumos.

A. Kad speciālisti novērtēs Ločmeļa savāktā kā nacionālā krājuma daļu, tad valsts ņems to savā aprūpē un aizsardzībā un darīs pieejamu vai nu Lattelekoma muzejā, vai arī, firmai pazūdot, kādā citā valsts muzejā.

S. Latvijā tādu "embrionālu" muzeju ir ļoti daudz. Piemēram, mežsaimniecības muzejs, meliorācijas muzejs, dažādi industriālā mantojuma muzeji, tehnikas muzeji.

A. Jaunajā Latvijas muzeju ceļvedī publicēti 128 muzeji.

S. Domāju, ka muzeju skaits ir vēl daudz lielāks. Kaut vai tas pats universitāšu Ķīmijas vēstures muzejs, vai tas ir ceļvedī?

A. Diemžēl nav. Tas ir universitātes muzejs. Kaut arī ceļvedī ir uzskaitīti vairāki Latvijas universitātes muzeji: Bioloģijas muzejs, Ornitoloģijas muzejs.

S. Vai Candra astronomijas muzejs arī ir minēts?

A. Jā, ir. Bet tos nereglamentē Latvijas Muzeju likums.

S. Likumā to patiešām nav. Par to es arī uztraucos. Latvijas Universitātes prorektors Indriķis Muižnieks pašreiz mēģina visus universitātes muzejus, vai, pareizāk sakot, visus universitāšu muzejus pavisam zem viena jumta un izveidot kādu loģisku struktūru. Lai arī šādiem muzejiem būtu savs likumīgs pamats.

A. Pasaulē pastāv organizācijas, kas vieno muzejus. Ir Starptautiskā muzeju padome ICOM – *The International Council of Museums*. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs ir Eiropas Medicīnas zinātnu vēstures muzeju asociācijas (EAMHMS) biedrs. Pagājušajā gadā nodibināta universitāšu muzeju asociācija.

S. Atgriezīsimies vēlreiz pie muzeju mūža ilguma. Savā laikā, padomju laikā, daudz muzeju veidojās skolās, kolhozos. Katram sevi cenošam kolhozam, arī dažām slimnīcām bija savs muzejs. Piemēram, Smiltenes slimnīcā ir savs muzejs.

Kompartijas sekretāram Vosam pat bija tāds nicinošs sakāmais „*Латвия амудилась*“. „Apmuzējojusies“, tikpat kā apbērņojusies. Šo procesu viņš neko vis necieta.

Bet eksponāti tika vākti. Tas bija atkarīgs no vietējā entuziasta, un muzeju skaits arī tolaik bija noteikti lielāks par simtu. Domāju, trīsreiz lielāks. Protams, tur bija arī drazas, trūka glabāšanas noteikumu. Bet muzejos bija arī vērtīgi un unikāli eksponāti. Kaut vai ar novadpētniecisku vērtību, nereti arī ar vispārēju kultūrvēsturisku vērtību Latvijas mērogā.

Tagad „*viss maksā tik, cik maksā*“ – maksā telpu īre, glabāšanas telpas, darbinieku atalgojums. Notiek objektu privatizācija. Muzeju veidošanās vai saglabāšanās apstāst. Nesen nomira izcilais diriģents Haralds Mednis. Viņa mantojumā bija vērtīgi materiāli. Kā tos saglabāt? Kā šādas problēmas atrisināt?

Pievēršoties atkal medicīnas iestāžu muzejiem, domāju, ka tajos tiek savākti labi materiāli. Katrs grib sev paturētu pāris „rozīnīšu“, kuras varētu tikt eksponētas arī lielajā medicīnas vēstures muzejā. Bet šie mazie muzeji rodas un mirst līdz ar to entuziastu vārdu un, es gribētu teikt, arī ar ideoloģisko vērtējumu. Kolhozu muzeji bija sakrājuši daudz materiālu par kolhozu laikmetu. Tur ir daudz tādu lietu, kas šodien šķiet ideoloģiski nepieņemamas. Es nezinu, vai Lielvārdē vēl pastāv kolhoza „*Lāčplēsis*“ muzejs, vai ne. Vai Kauliņu tur rāda? Vai šos materiālus var integrēt Pumpura muzejā vai Lielvārdes vispārējā muzejā?

A. Lielvārdē viss atrisinājās vienkārši – tur ir Andreja Pumpura muzejs. Un Edgars Kauliņš Lielvārdē joprojām ir godā un cieņā.

Labs tehnikas muzejs izveidojās Bauskā, kolhozā „*Uzvara*“. Mūsu filiāle – Profesora Aleksandra Bieziņa muzejs – radās un izveidojās par valsts muzeju, pateicoties Sarkaņu pagasta kolhozam un tā vadītājam Raudas kungam. Te izpaudās novadpētniecības tieksme, vēlme sakopt savu apkaimi.

S. Ciktāl visos šajos mazos muzejos ir valstiski nozīmīgas nacionālās relikvijas, kurām jāatrodas valsts kontrolē, varētu runāt par nacionālo krājumu? Kur nevarētu būt runa par izvešanu uz ārzemēm? Ciktāl šādām lietām jāatrodas muzeja vai iestādes kontrolē?

Otra lieta – kāda ir starptautiskā prakse? Es iedomājos, ka nacionālais krājums ir mazām valstīm, kas īpaši rūpējas par savu nacionālo mantojumu, vai arī tādām valstīm, kur ir slēgta sabiedrība, piemēram, Ķīnā.

Bet Amerikas Savienotajās Valstīs, piemēram, Gugenheima kolekcija, modernās mākslas vērtības, miljoniem piederošās vērtības – vai tās arī kontrolē valsts likumdošana, vai ir kā citādi.

A. Latvijas valsts paredz uzskaitīt nacionālā krājuma vērtības, kas atrodas privātās rokās. Šo vērtību izvešanas vai pārdošanas gadījumā valsts gatava darījumu aizkavēt. Piemēram, Liberta gleznas pirms pārdošanas var piedāvāt nopirkt Mākslas muzejam. Ja tam resp. valstij ir nauda.

Muzeju likuma 10. pants reglamentē muzeju dibināšanu, reorganizāciju un likvidācijas kārtību. Nepārprotami likumdevējs runā par valsts un pašvaldības muzejiem. Bet panta sestā daļa, manuprāt, ir diskutabla. Citēju: „(6) *Privātos muzejus dibina, reorganizē un likvidē valsts vai pašvaldību uzņēmumi (uzņēmēj sabiedrības), sabiedriskās organizācijas, fondi, mācību iestādes, kā arī citas juridiskas vai fiziskas personas.*”⁴

Pasvītrotu „fiziskas personas”. Es saprotu, ja fiziska persona dibina privātu muzeju, tad tas viņai pieder, viņa to uztur, demonstrē, papildina un, ja grib, arī pārdod kādai fiziskai personai. Tāds ir populārais *Madame Tissaud Museum* Londonā. Tāds, šķiet, ir vaska figūru muzejs Latvijā, kurš darbojās Rīgā, bet tagad telpu īres dārdzības dēļ pārcēlies uz Ventspili.

Panta sestajā daļā ietilpst mācību iestādes, tātad arī universitātes, uzņēmēj sabiedrības, tātad arī tās „ar ierobežotu atbildību”. Ja privāta slimnīca dibina dotās slimnīcas muzeju, tad arī muzejs pieder konkrētām fiziskām personām. To es saprotu. Vai likums tālredzīgi paredzējis, ka Latvijā absolūti viss būs privatizēts?

S. Droši vien šādi slimnīcu muzeji ir jādibina. Bet vai likumdošanā nevarētu paredzēt, lai Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs slēgtu vienošanos ar attiecīgām slimnīcām par zināmu sadarbību, es gan nedomāju, tieši filiāļu veidošanu. Nav jau reāli visur izveidot filiāles. Bet runa ir par ievērojamāko eksponātu izvērtēšanu un paturēšanu Medicīnas vēstures muzeja uzskaitē, vai par deponēšanu pēc noteikta laika vai likvidēšanas gadījumā, vai citādi. Kaut gan tā likvidēšana jau notiek “lienošā kārtā”. Nogrūž kaut kur, un ar laiku viss izput. Bet šādā gadījumā tos vērtīgākos eksponātus būtu jānodod Medicīnas vēstures muzeja krājumā.

A. Līdzīgs piemērs jau ir. Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīcā urologs Eduards Smiltens bija izveidojis gluži labu uroloģijas muzeju. Protams, pieejamība plašai sabiedrībai bija ierobežota. Pēc Smiltēna nāves 1992. gadā muzejs slimnīcai šķita maz aktuāls. Toties telpas bija vajadzīgas. Uzslavu pilna uroloģijas nodaļas darbinieki, kas saglabātos eksponātus nodeva Medicīnas vēstures muzejam. Tātad valsts glabāšanā un aizsardzībā.

Tas ir tipisks gadījums, kad kolekcijai ir viena cilvēka mūžs. Pēc tam tā aiziet pa visiem vējiem, ja nav – laimīgi – valsts muzeja, kas par to padomā. Smiltēna kolekcija vēl bija relatīvi maza. Armēnijā savā laikā pazuda akadēmiķa Oganessjana izveidotais medicīnas vēstures muzejs. Cits piemērs: Maskavas Mikrobioloģijas institūtam ievajadzējās telpu un tāpēc slēdza Iljas Mečņikova memoriālo muzeju. Viss būtu iztirgots un pazudis, ja PSRS Medicīnas zinātņu akadēmija savulaik kolekciju nebūtu likumīgi nodevusi mums saglabāšanai.

Sa. Tad vēl jāmin Muzeju likuma 11. pants par muzeju akreditāciju. Ikvienam valsts vai pašvaldību muzejam ir pienākums akreditēties. Paula Stradiņa

⁴ Latvijas Republikas Muzeju likums. 10. pants (6).

Jelgavas psihiatriskās slimnīcas muzeja ekspozīcijas fragments

Medicīnas vēstures muzejs, protams, ir akreditēts, tas nozīmē, ka muzejam ir krājuma uzskaitē, telpas, iekārtas un drošības sistēma krājuma saglabāšanai, ka ir nodrošināta muzeja pieejamība sabiedrībai, ir apstiprināts muzeja nolikums.

Šaubos vai tikko minēto dažādo juridisko vai fizisko personu nesen dibinātajos muzejos universitātēs, slimnīcās vai citur ir ievēroti šie muzejam obligātie priekšnoteikumi. Fiziska persona var paņemt paša pagatavotus eksponātus no vienas universitātes un aiznest uz citu universitāti, ja pāriet tur darbā, ja viņai tie vajadzīgi mācību procesā. Principā to pieļauj Muzeju likums – citēju: „Privāto muzeju akreditācija nav obligāta”.⁵ Privāto muzeju kolekcijas vai atsevišķi muzejiskie priekšmeti var tikt iekļauti nacionālajā krājumā tikai ar īpašnieka piekrišanu.

A. Piekrišanu varētu dot *rector magnificus* vai slimnīcas galvenais ārsts, vai īpašnieks. Tomēr šaubos, vai Kargina kungs būs ieinteresēts sev piederošās Ludolfa Liberta gleznas reģistrēt nacionālajā krājumā. Tad gan rodas likumā paredzētas noteiktas sekas.

Sa. Jāsaka, ka pēdējos desmit gados mēs daudz ko esam pazaudējuši. Es domāju par nesenās pagātnes liecību vākšanu un saglabāšanu. Labi, ka ir bijušas ekspedīcijas. Katru gadu regulāri. Vai uz kādu slimnīcu, vai novadu. Tad jau tur savāc visu. Bet pēdējos desmit gados, kad viss tik strauji mainījās, kad gribēja ķēblīšus

⁵ Turpat, 11. pants (1) un (2).

apmainīt pret skaistiem krēsliem un tad pret vēl skaistākiem, iepriekšējos var redzēt izmestus atkritumos.

Tomēr ir arī galvenie ārsti, kuriem ir iepotētas tradīcijas, kuri mums zvanīja un atveda daudz eksponātu. Konkrēti, Linezera slimnīca nodeva mums aparātus, piemēram, Latvijā pirmo ultrasonoskopu. Dzelzceļnieku slimnīca labprāt mums atdotu tai vairs nevajadzīgo aparāturu. Bet tā ir tik liela un smaga, ka mēs, pat gribēdami, to nevaram pieņemt.

Vienu no pirmajiem slimnīcu muzejiem atvēra Gaiļezera slimnīcā tās galvenais ārsts Edvīns Platkājis. Bet viņš ir pamatoti norūpējies par muzeja turpmāko likteni. Tagad muzejs izveidots arī Rīgas pilsētas 1. slimnīcā. Rīgas Stradiņa Universitātes rektors profesors Jānis Vētra izveidoja savas universitātes muzeju. Ir vēl daudz citu cilvēku, kas saprot, ka Paula Stradiņa sāktais jāturpina.

S. Lūk, to es arī gribētu zināt, cik lielas ir jūsu krājuma telpas, cik sarežģīta ir krājumu glabāšana. Glabāšana ir problēma arī lielā valsts muzejā. Un muzeja darbiniekiem arī grūti uzreiz izšķirties, cik liela ir katra objekta muzejiskā vērtība. Pirmā mirklī var likties, ka muzejiskas vērtības nav, bet pēc laika izrādās, ka priekšmetam tomēr ir muzejiska vērtība, turklāt dažkārt pat liela.

Sa. Padomjlaika atribūtika, piemēram, *Поликлиника №...*, vai *Краснознаменная больница* – tas jau ir interesanti, tas vairs nekad neatkārtosies. Vai veidlapas, kas liecina, kāda toreiz bijusi statistika. Atjaunotās brīvvalsts sākuma gados muzejā meklēja, kas bija noticis ar slimokasēm. Tāpat pēc daudz gadiem meklēs, kas Latvijas medicīnā bija astoņdesmitajos – deviņdesmitajos gados.

A. Ikvienā nopietnā muzejā lielākās izmaksas prasa krājuma vākšana, dokumentēšana, konservācija, saglabāšana un restaurācija. Telpas, temperatūra, mitrums, ugunsdrošība, apsardze, attiecīgas mēbeles, laboratorijas, darbnīcas... Mums ir laimējies, ir ļoti labs Rīgas Stradiņa Universitātes rektora profesora Jāņa Vētras atbalsts. Anatomikumā ir laba Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja krājuma glabātava.

Pirms eksponātu pieņemšanas krājumā, tos izvērtē un brīžiem par tiem ilgi strīdas pat pieredzējuši un ilgus gadus strādājušie muzeja darbinieki.

S. Es skatos, ka Latvijas Republikā muzeju pastāvēšanas kārtību, dibināšanu, reorganizāciju, likvidēšanu, akreditāciju regulē Muzeju likums, kas pieņemts 1997. gada 8. jūlijā un ko Valsts prezidenta Gunta Ulmaņa vietā ir parakstījis toreizējais Saimes priekšsēdētājs Alfreds Čepānis. Ja pareizi atceros, šo likumu sagatavoja Latvijas Muzeju asociācija. Vai Medicīnas vēstures muzejs arī piedalījās šā likuma sagatavošanā?

A. Piedalījās, piedalījās...

S. Bet tagad tā. Šis Muzeju likums darbojas jau piecus gadus. Likums acīmredzot ir sagatavots pārejas laikmeta apstākļos. Vai pašreiz šī piecu gadu darbība rāda, ka likumam ir kādi būtiski trūkumi? Vai likumā vajadzētu izdarīt kādus labojumus?

Vai tajā ir precīzi paredzētas visas iespējamās muzeju kategorijas, piemēram, privātie, iestāžu, universitāšu muzeji? Vai šis likums muzeja vadītājus apmierina, vai arī jūs uzskatiet, ka likums ir jālabo?

A. Muzeju pārvaldei nevar pārmest, ka nebūtu atcerējušies universitāšu muzejus. Domāju, ka Saeimas juristi ir gribējuši ko labāku. Cita lieta, vai likums tiek pildīts. Finansēšanas ziņā, piemēram. Bet Muzeju pārvaldes līmenī likums tiek strikti ievērots un izpildīts.

Svarīgi ir arī 1998. gada 18. augustā pieņemtie Ministru kabineta Noteikumi par nacionālo muzeju krājumu. Strikti reglamentēta ir eksponātu kustība starp muzejiem, eksponātu izvešana no Latvijas un citi krājuma glabāšanas nosacījumi.

S. Vai jūs esat salīdzinājuši Muzeju likumu ar līdzīgiem muzeju likumiem Lietuvā, Igaunijā, arī citur? Galvenais – tādās stabilās valstīs, kā, piemēram, Zviedrijā, Dānijā, Vācijā. Un vai šajā ziņā ir kāda būtiska atšķirība?

A. Muzeju likumu nav daudz. Kaimiņiem, šķiet, vispār tādu nav. Bet daudzās valstīs muzeji darbojas pēc *ICOM* instrukcijām. Mēs esam šajā ziņā citiem priekšā.

S. Tad mums, iestājoties Eiropas Savienībā, tāds likums jau būs. Cits jautājums, vai ES vēlāk neizstrādās pavisam atšķirīgu likumdošanu, kurai mums būs jāpielāgojas.

Bet vai šajā pārejas posmā, kamēr nebija šī likuma, ar Latvijas muzejiem nav kas slikts noticis, vai tie nav izlaupīti?

A. Pirms pāris gadiem Labklājības ministrijas valsts sekretāre Maija Poršņova aiz pārskatīšanās piedāvāja Latvijas Medicīnas akadēmijas rektoram Jānim Vētram pieņemt Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju akadēmijas sastāvā. Es to uzzināju pēc pusstundas. Tad mēs ar Jāni Stradiņu rakstījām ministram Vladimiram Makarovam protestu, jo Muzeju likums reglamentē, ka šāda veida reorganizācijas ir Ministru kabineta, nevis atsevišķas ministrijas kompetencē.

S. Bet, teiksim, Andris Šķēle tad jau varēja tādu rīkojumu parakstīt?

Vai Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja pastāvēšana neatkarīgās Latvijas apstākļos, tirgus saimniecības apstākļos ir garantēta ar likumu, vai nav?

A.????!!

Sa. Arvien aktīvāka kļūst Valsts muzeju pārvaldes darbība Jāņa Garjāna kunga vadībā. Muzeju padomi ļoti labi vada Klāra Radziņas kundze. Domāju, ka viņi būs spējīgi ietekmēt pārsteidzīgos lēmējus, iesaistīt sabiedrības domu. Ceru, ka tad, kad būsīm Eiropas Savienībā, mūsu vietējo viedokli regulēs arī *ICOM*.

A. Uzvara Rīgas Stradiņa Universitātes Satversmes apstiprināšanas jautājumā ļauj domāt, ka šādi augšās izperināti pēkšņi voluntāri lēmumi vairs „neies cauri”. Bet vēl jau mēģinās „pa kluso” nolemt un pēkšņi izdarīt. Kā ar nekustamo īpašumu privatizāciju 2002. gada septembrī.

Vēl viens jautājums. Juristi Sacimā, Muzeju likumu akceptējot, savulaik bijuši

nepielaidīgi. Pastāvot tikai trīs īpašuma veidi – valsts, pašvaldību un privātais īpašums. Vai universitātēm piederošie muzeji neatrodas kādā citā statusā?

S. Manuprāt mūsu haotiskā saruna noteikti apstiprina vienu būtisku lietu – vēlreiz jāatgriežas pie Muzeju likuma, vai nu Saeimā vai Ministru kabinetā, stingrāk jāreglamentē universitāšu, iestāžu, slimnīcu muzeju statuss. Tie nedrīkst skaitīties privāti – viss nav jāprivatizē. Privatizēšanas kā parādības absolutizēšana, pārmērīga, es pat sacītu, histēriska privatizēšanas mānija vairāk raksturīga Amerikai, ne Eiropai, īpaši, jau nu ne Eiropas Ziemeļvalstīm. Jā, postkomunistiskajās Austrumeiropas valstīs, šķietami cīnoties ar “sociālismu” un tā “paliekām”, dažkārt no vannas līdz ar ūdeni ir izliets arī bērns. Turklāt pārāk bieži tas noticis. Savtīgu, motīvu dēļ. Raksturīgs piemērs bija patiešām labā, Baltijas valstīs vainīgā, Meliorācijas muzeja likvidēšana Mālpilī (arī cīņa ap Candra muzeju Zasulaukā, kas beidzās ar muzeja uzvaru). Ar iepriekšējās valdības, tieši Andra Šķēles gādību Mālpils muzeja ēka nonāca privātpašnieka rokās, kurš savukārt to pārdeva bēdīgi slavenajam A. Stendzeniekam, bet tas īpašumu iekļāva Multibankā. Zemkopības ministrija, kurai piederēja Mālpils muzejs ar unikālām kolekcijām, nelikās gar muzeju ne zinis. Pašlaik kolekcijas pako kastēs un daļēji nosūta uz “Kalējiem” Talsos. Tā bija valsts un valstsvīru bezatbildība. Jāatdzīst, patiešām liela laime, ka šāds liktenis nav piemēklējies Medicīnas vēstures muzeju. Par to savā ziņā varam būt pateicību parādā toreizējam Ministru prezidentam Valdim Birkavam, kura padomnieks toreiz es skatījos, kurš 1994. gadā parakstīja rīkojumu par Medicīnas vēstures muzeja atstāšanu valsts, Labklājības ministrijas valdījumā, kaut arī uz muzeja ēku bija daudz citu tīkotāju. Un, protams, lielākā pateicība Kārlim Aronam un Jurim Salakam par viņu varonīgo daudzguodu cīņu, kas vainagojās ar šā unikālā muzeja saglabāšanu. Bet galvenais – sacīsim atklāti – bija tas, ka ēka piederēja baltvācietim, kura mantinieki nevarēja šo ēku atgūt. Latvijai nav bijis jāpieredz tas kauns, ka neatkarīga valsts likvidē sev piederošu pasaules mēroga vērtību! Arī Labklājības ministrija izturējusies labvēlīgi, vismaz iecietīgi pret savā valdījumā esošo “dārgo” muzeju.

Tās ir bērības slimības, kas mums ir jāaizslimo. Cerams, ka līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā, situācija kļūs tomēr labāka. Tas ir viens būtisks moments.

Otrs – un tā ir Eiropas īpatnība – zinātne Eiropā fokusējas ne tikai universitātēs, pētnieciskos institūtos, firmās, bet par zinātnes centriem kļūst arī muzeji, arhīvi, bibliotēkas. Tas fiksēts daudzos dokumentos, deklarācijās par zinātni. To mums sludina arī kopējos, piemēram, akadēmiju, Eiropas saietos. Īpaši humanitāro zinātņu jomās, bet arī dabaszinātnēs muzeji kļūst par reālām pētniecības vietām. Tā tas daļēji, pamazām, iezīmējas arī Latvijā, un to apliecina Medicīnas vēstures muzeja darbība, kurā izveidojies Medicīnas vēstures institūts, iznāk rakstu krājumi, notiek konferences. Latvijas Zinātņu akadēmija, parakstot oficiālu vienošanos ar Medicīnas vēstures muzeju par zinātnisko sadarbību un balvām (parakstīts š.g. 12.maijā), cenšas veicināt šo procesu, un, starp citu, šo vienošanos ļoti pozitīvi novērtēja arī Stokholmā, Ziemeļvalstu un Baltijas valstu zinātņu akadēmiju vadītāju konferencē.

Mums aktīvāk, agresīvāk jāaizstāv kultūras, zinātnes muzeju tiesības, to vieta sabiedrībā, jāatrod arvien jaunās darbības formas. Bez šādas nostājas par muzeju neviens nerūpēsies!

The Museum, its Past and Future (Summary)

By Jānis Stradiņš, Kārlis Ēriks Arons, Juris Salaks

The traditional annual talk was given by Jānis Stradiņš – President of Latvia's Academy of Sciences, Kārlis Ēriks Arons – director of the Paul Stradiņš Museum for the History of Medicine and Juris Salaks – director of the Institute of History of Medicine at the Rīga Stradiņš University. The talk concerns a discussion of "museum" as such, also the Pauls Stradiņš Museum for the History of Medicine and similar collections in Latvia. It is talk about the formation, mission, necessities and future of museums. The origin of museums in the world, Europe, in the Baltic's as well as Latvia is viewed in short. Various organizational forms of museums, their accreditation, the length of the existence of a museum was discussed. In Latvia, the activities of museums are regulated by the law of Republican Museums, which was accepted on the 8th of July, 1997. After 5-year period of their activities the question was – should there be any changes, improvements or more accurate definitions? The conditions accepted on the 18 of August, 1998 concerning the inventories of national museums, which regulate the motions of exhibits among museums, their being transported from Latvia, and other conditions for preserving their stock are also of great importance to museums.

Jānis Stradiņš, Dr. habil. chem.

Kārlis Ēriks Arons, Dr. med., Dr. h. c.

Juris Salaks, Dr. med.

RSU Medicīnas vēstures institūts

Antonijas 1, Rīga, LV-1360

Latvija

E-pasts: museum2@apollo.lv